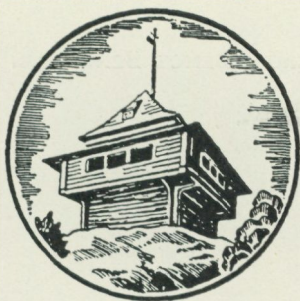

Årsavgift till Nordiska Museet.

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1955**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1955

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

Omslagsbilden: "Årsavgiften till Nordiska Museum."

Efter en akvarell av Fritz von Dardel (d. 1901). Ägare friherrinnan Martha Barnekow, Sinclairsholm.

En av Hazelius' kanslikullor kommer på besök till en medlem av Samfundet för Nordiska museets främjande (den nuvarande Skansenföreningen) för att inkassera årsavgiften. Beloppets storlek kan lämpligen — med tanke på det förändrade penningvärdet — jämföras med nuvarande avgift; se härom omslagets sista sida!

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1955

Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr

"ANJALA-SMYCKE" ELLER ÖRHÄNGE?

av Gunnel Hazelius-Berg

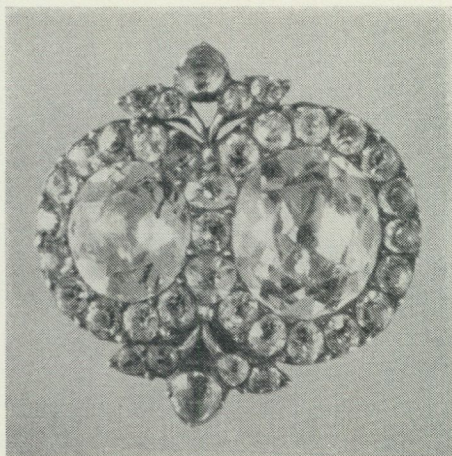
Den inventering av smycken i svensk ägo som företogs i samband med den stora utställningen i Nordiska museet 1949 blev givande ur många synpunkter.¹ Det var inte endast förut okända guldsmedsstämplar och för forskningen nya smyckeformer som framkommo. En del inlånade smycken kunde först vid jämförelse med andra liknande arbeten sättas in i sina rätta sammanhang. De till föremålen knutna familjetraditionerna visade sig härvid många gånger vara av största betydelse. Givetvis måste emellertid dessa traditioner upptagas med försiktighet och ägnas en kritisk granskning, innan de kunna betecknas som pålitliga.

Bland de inlånade smyckena visade sig ett litet 1700-talssmycke i form av en åtta vara rätt vanligt. Det består av två folierade glasstenar eller bergkristaller, omgivna av en krans av små bergkristaller. Stundom uppträda i stället opalglas eller någon gång ett par månstenar, men fattningen, av silver, är alltid kraftig och typen och storleken i det hela rätt överensstämmande.

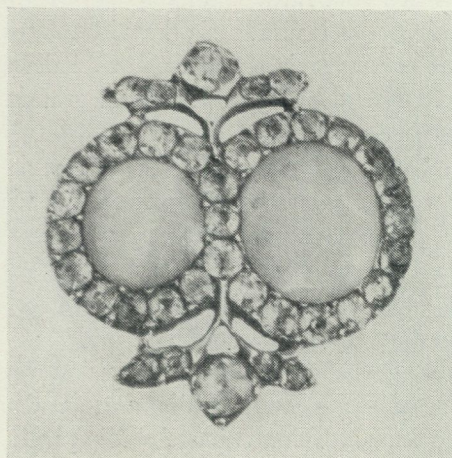
En dag fingo vi av en lycklig ägarinna höra att smycket var Anjalaförbundets igenkänningstecken. Ättan skulle antyda den 8 augusti 1788. Snart döko också upp fina skinschatull, ganska nygjorda och på locket prydda med detta datum.

Det faller omedelbart i ögonen att redan själva datum omöjliggör tanken på ett samband med den bekanta sammansvärjningen under 1788 års krig. Den deklaration, genom vilken man ville förmå Gustaf III till fredsförhandlingar med Ryssland, undertecknades den 12 augusti på Anjala gård i Nyland av 113 office-

¹ Jämför den i anslutning till utställningen utgivna publikationen *Smycken i svensk ägo* (1952).

*Brosch av silver och
bergkristall.
Ägare fru Hilma Barcklind,
Stockholm.*

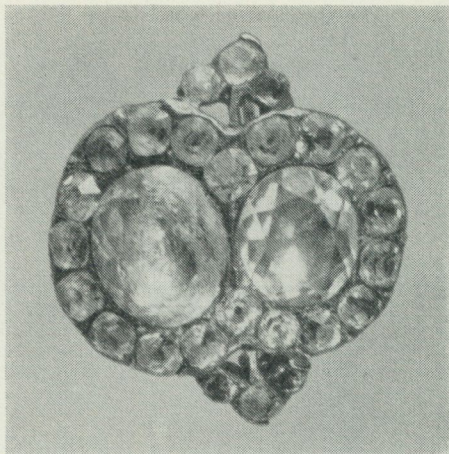

*Brosch, "Anjala-åtta", med
opaler omgivna av berg-
kristaller i silverinfattning.
Ägare fru Frida Alegren,
Stockholm.*

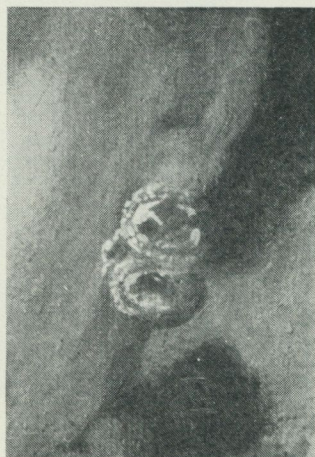
rare. Sju stycken av dessa hade visserligen några dagar tidigare ingått en överenskommelse av liknande slag i lägret vid Liikala, men datum för denna, den 9 augusti, ger inte någon ledning.

En närmare undersökning av ägarna till kända smycken av detta slag och deras arvsförhållanden avslöjade heller ingen omständighet som tydde på samband med någon av de samman-

Brosch av bergkristall och silver, vilken tillsammans med en liknande ingått i ett garnityr skänkt till Catarina Fagerström av handlanden Anders Lund vid deras giftermål 1763. Ägare fru Elisabet Ljunggren, Stockholm.

Detalj av örhänget från porträttet på nästa sida.

svurna. Däremot visade det sig att traditionen om Anjalaåttorna i de allra flesta fall kunde ledas tillbaka till en och samma sagesman. Denna var en dam som vid ett besök i Finland på en kongress fått den förklarande upplysningen om smycket på sitt dräktslag. Hon glädde sig åt sin nyförvärvade kunskap och delade med sig till andra ägare. Tyvärr har den första sagesmannen i Finland icke kunnat spåras.

En okänd skönhets målad av Lorentz Pasch d. y. något av de sista åren på 1760-talet. Hon bär örhängen i form av stående åttor. Sinebrychoffska samlingen, Helsingfors. Foto: Nationalmuseum.

Det hela är en god illustration till hur en förklaringssägen kan uppstå, knuten till en händelse som satt fantasien i rörelse. Sedan frågar man sig osökt, hur detta typiska kvinno Smycke kunnat uppfattas som en föreningslänk mellan manliga konspiratörer, som aldrig ha kunnat bära det på sina uniformer. En annan — till

synes parallell — tradition vet emellertid berätta, att de åtta herrarna burit dessa spännen i par som sko- eller knäspännen!

Med det sistnämnda vill man sannolikt förklara att hithörande smycken ej sällan blivit bevarade i par och att denna kombination då ofta kan föras tillbaka på ägare i äldre tid. Lösningen på detta problem är emellertid en helt annan. Baksidan av smyckena, som numera nästan undantagslöst är monterad med broschnål, visar stundom spår av en äldre anordning, nämligen efter en ledbar bygel och ett hål, där denna spänts fast. Alltså en montering för örhängen!

En ägaretradition är av största intresse. Den anger Catarina Lund, född Fagerström, som ägare till örhängena, bild s. 77, och vet berätta att hon fick dem som gåva av sin make vid deras bröllop 1763. Denna datering förefaller mycket sannolik även av formen att döma — märk särskilt de små sammanhållande kvistarna! Den ger samtidigt den hållpunkt man gärna vill finna för tidfästandet i Sverige av dessa alltid ostämplade smycken. Fransmannen Pouget har i sin år 1762 tryckta *Traité des pierres précieuses* beskrivit och avbildat samma typ av smycke.¹

Ett slutgiltigt bevis för att smyckeformen hör hemma på denna tid och icke på 1780-talet erbjuder det här återgivna, vackra damporträttet, signerat av Lorentz Pasch d. y. Den avbildade bär som synes ett örhänge av samma typ som den s. k. Anjala-åttan.

Den psykologiska bakgrunden till denna helt utplånade tradition är givetvis — utom den bekanta vita armbindeln² — känne- domen om de ringar och andra minnesgåvor som Gustaf III i stort antal lät utdela efter statskuppen. Icke få av dessa föremål ha blivit bevarade och sammanställdes för några år sedan av Heribert Seitz i en uppsats med den talande rubriken *Souvenirs och politik* år 1772.³

Mera som en kuriositet och till belysning av de underliga vägar traditionsbildningen gått kan till slut nämnas, att en sagesman

¹ Se även B. Lagercrantz' uppsats i *Smycken i svensk ägo*, s. 75.

² Se härom Rudolf Cederström, *Det vita armklädet*, i *Gustavianskt, studier tillägnade Sigurd Wallin*, 1932, s. 17 ff.

³ *Rig* 32, 1949, s. 97 ff.

hört, att Anjalabroscherna skulle ha varit delar av en stor halskedja, där de hängt så att den mindre stenen burits inåt halsen och den större utåt. Dessa delar av samma halsband skulle ha tjänat såsom ett igenkänningstecken av Gustaf III:s anhängare vid "revolutionen"!